

תפילת מנחה לאחר השקיעה

הקדמה:

יצחק אבינו תיקן תפילת מנחה, וחכמים קבעו את זמנה כנגד קרבן תמיד של בין הערביים. בשעת המנחה, פעמים רבות שאדם טרוד בעסקיו, ועליו להתגבר על כל טרדותיו ולייחד זמן לתפילה. בגמרא מובא שתפילת מנחה מתקבלת ביותר, בדומה לאלוהו הנביא בהר הכרמל, שדווקא בעת תפילת מנחה התקבלה תפילתו וירדה אש מהשמיים.

שאלה: האם לוחמים שחזרו מפעילות מבצעית לאחר השקיעה רשאים להתפלל תפילת מנחה?

א. מקור הדין

נחלקו התנאים במשנה עד מתי ניתן להתפלל תפילת מנחה: משנה ברכות פרק ד משנה א:

תפלת המנחה עד הערב. רבי יהודה אומר: עד פלג המנחה (שעה ורבע זמניות קודם השקיעה).

הגמרא הסתפקה כמי ההלכה במחלוקת רבי יהודה וחכמים, ולמסקנה כתבה הגמרא:

תלמוד בבלי ברכות דף כז עמוד א:

השתא דלא אתמר הלכתא לא כמר ולא כמר, דעבד כמר - עבד, ודעבד כמר - עבד. (עכשיו שלא נאמרה הלכה לא כרבי יהודה ולא כחכמים, מי שעשה כרבי יהודה עשה כראוי, וכן מי שעשה כחכמים עשה כראוי - שבין כך ובין כך יש לו על מי לסמוך).

נמצא אם כן שניתן להתפלל מנחה עד הערב, כדעת חכמים.

ב. עד הערב – שקיעה או צאת הכוכבים?

סוף זמן תפילת המנחה נקבע בהתאם לזמן הקרבת תמיד של בין הערביים, כמובא בגמרא:

תלמוד בבלי ברכות דף כז עמוד ב:

ומפני מה אמרו תפלת המנחה עד הערב - שהרי תמיד של בין הערבים קרב והולך עד הערב.

לאור זאת, נחלקו הראשונים מהו בדיוק סוף זמן תפילת מנחה. רבינו יונה סבר שסוף זמן זריקת דם תמיד של בין הערביים הוא בשקיעה, וממילא לא ניתן להתפלל מנחה לאחר מכן:

רבינו יונה על הרי"ף ברכות דף יח עמוד א:

תפלת המנחה עד הערב - אין לפרש עד יציאת הכוכבים שהוא לילה ממש. דעל כרחך אית לן למימר (יש לנו לומר) דעד הערב האמור בכאן, אינו רוצה לומר **אלא עד שקיעת החמה**... דמשקיעת החמה ואילך אינו זמן זריקת דם תמיד של בין הערבים, ותפלת המנחה היא כנגד תמיד של בין הערבים.

מאידך, ראשונים אחרים סוברים שזמן זריקת דם התמיד נמשך עד צאת הכוכבים:

ספר הראב"ה סימן תתנח:

ופירוש 'שקעה עליו החמה' (לעניין תענית) נראה לי **ששקעה לגמרי... דהיינו צאת הכוכבים**... וכן הוא דסוף פרק איזהו מקומן: מנין לדם שנפסל בשקיעת החמה (שכבר אי אפשר לזרוקו על המזבח - מזמן צאת הכוכבים).

וכן כתבו כמה ראשונים במפורש ביחס לתפילת מנחה:

ספר שבלי הלקט סימן מח:

ובשם הר"ר אברהם בר דוד זצ"ל מצאתי... מי שרוצה להתפלל מנחה עד צאת הכוכבים הרשות בידו....

בספר פני יהושע מובאת סברה נוספת להקל:

פני יהושע ברכות דף כז עמוד ב בד"ה וחזרת:

מה שאמרו חכמים שתמיד קרב והולך עד הערב, היינו כל מה דשייך להקרבת תמיד, **והיינו נסכי התמיד** שהן בכלל תמיד, כדכתיב (כמו שכתוב) עולת התמיד ומנחתו ונסכו... לפי זה אתי שפיר טעמייהו דרבנן (מובן היטב טעמם של חכמים) דתפילת המנחה עד הערב ממש **בדיעבד עד צאת הכוכבים**, והיינו משום דזימנין (שפעמים) דנסכי התמיד היו קריבין סוף היום סמוך לצאת הכוכבים.

❖ **מדוע לדעת הפני יהושע אין להתפלל מנחה בין השקיעה לצאת הכוכבים אלא בדיעבד?**

❖ **האם גם לשיטת הראב"ה תפילת מנחה בין השקיעה לצאת הכוכבים אינה אלא בדיעבד?**

דברים דומים לכך כתב המנחת כהן, והובאו דבריו בקצרה בשו"ת יביע אומר:

שו"ת יביע אומר חלק ז אורח חיים סימן לד:

גם בספר מנחת כהן (מבוא השמש, מאמר ב' פרק ח') כתב לתרץ, שדוקא שחיתת התמיד וזריקת דמו היתה כשרה דוקא עד השקיעה, אבל **שאר ההקרבה וההקטרה ומנחת נסכין כשרים עד צאת הכוכבים**, שעד אז נחשב יום.

ג. מנחה ב'בין השמשות'

להלכה, פסק המשנה ברורה:

משנה ברורה סימן רלג ס"ק יד:

לכתחלה צריך כל אדם ליזהר להתפלל קודם שקיעת החמה דוקא, דהיינו שיגמור תפלתו בעוד שלא נתכסה השמש מעיניו... ובדיעבד יוכל לסמוך על דעת המקילים להתפלל אחר שקיעה, עד רבע שעה קודם צאת הכוכבים.

גמור הוא. ואם תמצא לומר כסברת הגאונים שתיכף אחר שקיעה נחשב בין השמשות, שמא בין השמשות יום הוא.

גם הרב בן ציון אבא שאול נקט שאפשר להתפלל מנחה לאחר השקיעה, בצירוף דעת רבי יוסי, ש13 וחצי דקות אחר השקיעה נידון כיום גמור:

שו"ת אור לציון חלק א אורח חיים סימן כ:

ומעתה, בתפילת מנחה דהויא דרבנן (שהיא מדברי חכמים), נוכל לסמוך על רבי יוסי אף לכתחילה... ועוד, דאית לן (שיש לנו) ספק ספיקא... דשמא הלכה כרבי יוסי, והוא ודאי יום (כנ"ל), ואם תמצא לומר דהלכה כרבי יהודה (החולק על ר' יוסי) - שמא בין השמשות יום הוא... והוי ספק ספיקא בדרבנן.

❖ באר את דברי האור לציון.

ד. תפילה בציבור לאחר שקיעה

נחלקו הפוסקים האם עדיף להתפלל ביחידות קודם השקיעה או בציבור לאחר השקיעה:

משנה ברורה סימן רלג ס"ק יד:

ומוטב להתפלל בזמנה ביחידות מלהתפלל אחר כך בצבור.

כך סבר גם רבי שלמה זלמן אוירבך:

הליכות שלמה פרק יג הערה ד:

אם רואה שיתאחרו הציבור מלהתפלל קודם השקיעה, יתפלל ביחידות, אף אם הוא המשלים להם למנין, כי אין מוטל עליו להשלים, כיון שאינם מתפללים בזמן.

אך דעת הילקוט יוסף ופוסקים נוספים שתפילה בציבור עדיפה:

ילקוט יוסף אורח חיים סימן רלג סעיף ג:

ומוטב להתפלל בצבור גם לאחר השקיעה, מאשר להתפלל ביחידות קודם השקיעה... ולפיכך, מי שאינו מוצא מנין לתפלת מנחה אלא לאחר השקיעה, הנכון הוא שיתפלל עם הציבור, ולא יקדים להתפלל יחיד קודם השקיעה.

ה. הלכה למעשה

א. סוף זמן תפילת מנחה בשקיעת החמה, בשעת דחק ניתן להקל ולהתפלל כשלוש עשרה דקות אחר השקיעה.

ב. המשנה ברורה פסק שעדיף להתפלל ביחידות קודם השקיעה מאשר להתפלל בציבור לאחר השקיעה, וכך סבר גם הגרש"ז אוירבך. אולם הילקוט יוסף ופוסקים אחרים נחלקו עליהם וסברו שעדיף להתפלל בציבור אף לאחר השקיעה.

מבואר מדברי המשנה ברורה שבדיעבד יש לסמוך על המקילים להתפלל מנחה אחר שקיעה, אך מסייג שאין להתפלל מנחה ב'בין השמשות', שנידון כספק יום ספק לילה. דברי המשנה ברורה מבוססים על שיטת רבינו תם שמאחרת את זמן תחילת הלילה 72 דקות אחרי השקיעה הנראית לעינינו. בהתאם לכך, לשיטתו זמן 'בין השמשות' אינו 13 וחצי הדקות שאחר השקיעה הנראית, אלא 13 וחצי דקות קודם תחילת הלילה (לפי שיטתו).

לעומת זאת, הפסיקה הרווחת בארץ ישראל, היא כדעת הגאונים, שתחילת הלילה היא 13 וחצי דקות אחרי השקיעה הנראית (ולחומרא כמה דקות מאוחר יותר), שהן בגדר 'בין השמשות'. לאור זאת, כתבו כמה מפוסקי זמננו, שאין להתפלל מנחה אחר השקיעה הנראית:

אשי ישראל פרק כז הערב יד:

והגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א כתב לי, שכל מה שהקל המשנה ברורה זה רק לפי הזמנים שבחו"ל (אירופה), אבל בארץ ישראל אין להקל ולהתפלל אחרי השקיעה.

וכן הורה החזון איש לרב חיים קניבסקי שליט"א:

אורחות רבנו דיני תפילת מנחה וערבית אות ז:

אם הוא סמוך לשקיעה ועדיין לא התפלל מנחה, ומשער שלא יגמור להתפלל מנחה עד השקיעה... אז שלא יתחיל להתפלל, ויתפלל ערבית שתיים.

מנגד, דעת הילקוט יוסף שאפשר להתפלל מנחה לאחר השקיעה:

ילקוט יוסף אורח חיים סימן רלג סעיף ג:

מצוה מן המובחר לכתחלה להתפלל מנחה עם החזרה מבעוד היום, קודם שקיעת השמש, ולא לאחר את תפלת מנחה עד השקיעה. וכן נראה שהיה מנהג רבינו האר"י ז"ל [להתפלל מנחה סמוך לשקיעה, ולא אחר השקיעה]. ומכל מקום אם הציבור התעכבו מלהתפלל מנחה והמתינו למנין כדי להתפלל בצבור, רשאים להתפלל גם אחר השקיעה, בתוך שלש עשרה דקות וחצי [בשעות זמניות] מהשקיעה.

אחת הסברות שעליה התבסס הילקוט יוסף היא שיש לצרף את דעת רבינו תם בעניין זמן תחילת הלילה, וכמבואר בשו"ת יביע אומר:

שו"ת יביע אומר חלק ז אורח חיים סימן לד:

שלענין בין השמשות שלנו שמתחיל מיד אחר שקיעת החמה, יש ספק ספיקא: שמא הלכה כרבינו תם וסיעתו שגם אחר שקיעת החמה, במשך שלשה מיל ורביע (כ-58 דקות) יום

והגית בו'

דפי מקורות בהלכה צבאית ללימוד עצמי לחיילי צה"ל

יוצא לאור ע"י הרבנות הצבאית הראשית - ענף ההלכה - בית המדרש להלכה צבאית

מערכת: סא"ל הרב ישי איתן רע"ן הלכה, רס"ן הרב דב ברקוביץ רמ"ד הלכה,

סרן הרב דודי גרינפלד קמ"ד כתיבה, אע"צ הרב חנניה שפרן

בתיבה ועריכה: טור' ר' יהודה בן חיים

הקו הפתוח: 052-9414414. נשמח לשאלות ולתגובות: bmlhalacha@gmail.com

להצטרפות לקבוצת ההלכה יומית לחיילים בוואצפ וקבלת דפי 'והגית בו' (קבוצה שקטה),

סרקו את הקוד הבא:

